

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО
Кафедра медицини катастроф та військової медицини

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Перший проректор
з науково-педагогічної роботи,
доцент І.І. СОЛОНІНКО

[Handwritten signature]

2023 р.

**ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ:
«Безпека життєдіяльності та біобезпека»
(курс за вибором)
ВБ 1.12**

підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти
Галузь знань 22 «Охорона здоров'я»

Спеціальність: 226 «Фармація» (заочна форма навчання)

Затверджено на методичній нараді
кафедри від «31» 08 2023 р.
Протокол № 79
Завідувач кафедри,
доцент В.В. Чаплик

[Handwritten signature] підпис

Затверджено
на профільній методичній комісії
Протокол № 5
Голова, проф. О.Д. Луцик

[Handwritten signature] підпис

"31" серпня 2023 р.

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО
Кафедра медицини катастроф та військової медицини

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Перший проректор
з науково-педагогічної роботи,
доцент І.І.СОЛОНІНКО

« ____ » _____ 2023 р.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ:
«Безпека життєдіяльності та біобезпека»
(курс за вибором)
ВБ 1.12

підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти
Галузь знань 22 «Охорона здоров'я»

Спеціальність: 226 «Фармація» (*заочна форма навчання*)

Затверджено на методичній нараді
кафедри від « ____ » _____ 2023 р.
Протокол № _____
Завідувач кафедри,
доцент В.В. Чаплик
_____ підпис

Затверджено
на профільній методичній комісії
Протокол № _____
Голова, проф. О.Д. Луцик
_____ підпис
" ____ " _____ 2023 р.

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

П. В.Олійник, доктор фарм. наук, професор кафедри медицини катастроф та військової медицини

Є.Є. Євстратьєв, канд. фарм. наук, доцент кафедри медицини катастроф та військової медицини

Рецензент - завідувач кафедри організації і економіки фармації
докт. фар. наук, професор Б.П.Громовик

ВСТУП

Програма вивчення навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності та біобезпека» складена відповідно до Стандарту вищої освіти України підготовки спеціаліста галузі знань 22 «Охорона здоров'я», спеціальності 226 «Фармація», примірного навчального плану підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 22 «Охорона здоров'я» у вищих навчальних закладах МОЗ України за спеціальністю 226 «Фармація» кваліфікації освітньої «Магістр фармації», від 26.07.2016, наказу МОН України №943 від 16.10.2009 «Про запровадження у вищих навчальних закладах України Європейської кредитно-трансферної системи»; Наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 683 від 05.06.2013 зі змінами «Про затвердження форм документів з підготовки кадрів у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації». Інструкції щодо оцінювання навчальної діяльності студентів в умовах впровадження Європейської кредитно-трансферної системи організації навчального процесу, затвердженої МОЗ України 15.04.2014.

Опис навчальної дисципліни. Програма вивчення дисципліни «Безпека життєдіяльності та біобезпека» призначена для вищих медичних закладів освіти України III – IV рівнів акредитації у відповідності до вимог кредитно-трансферної системи організації навчального процесу ECTS, заснованої на поєднанні технологій навчання за розділами та залікових кредитів оцінки – одиниць виміру навчального навантаження студента необхідного для засвоєння дисципліни або її розділу.

Структура навчальної дисципліни

«Безпека життєдіяльності, основи біоетики та біобезпеки»

Назва дисципліни:	Кількість кредитів, годин, з них			Рік навчання	Вид контролю
	Всього:	Аудиторних			
Безпека життєдіяльності та біобезпека			Лекцій	Семінарських занять	СРС
	3 кредити 90 год	2	2	86	

Предметом вивчення дисципліни є безпека життєдіяльності і основи біоетики та біобезпеки.

Міждисциплінарні зв'язки:

Вивчення дисципліни «Безпека життєдіяльності та біобезпека» базується на знаннях основних природничо-наукових дисциплін: медичної біології, біологічної фізики з фізичними методами аналізу, вищої математики і статистики, загальної та неорганічної хімії, латинської мови, історії медицини, історії України та української культури, філософії, й інтегрується з цими дисциплінами. Закладає основи формування знань, умінь та навичок, які визначаються кінцевими цілями програми, необхідних у наступній професійній діяльності.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності та біобезпека» є:

- формування знань, умінь і компетенції для збереження здоров'я та життя людини в сучасних умовах проживання;
- формування знань, умінь і компетенції для захисту від небезпек техногенного, антропогенного, природного походження та створення комфортних умов для життєдіяльності людини;
- формування знань щодо правових та організаційних аспектів охорони праці фармацевтичних працівників;
- формування знань щодо моральної сторони діяльності людини в медицині та біології;
- формування знань щодо збереження живими організмами своєї біологічної суті, біологічних якостей, запобігання широкомасштабній втраті біологічної цілісності;
- формування знань щодо законодавчих документів, які захищають індивідуум, суспільство і людство в цілому від небажаних і згубних наслідків упровадження в практику нових медико-біологічних технологій, виховання глибокої переконаності в необхідності неухильного дотримання етичних і моральних норм, правил і принципів у своїй практичній діяльності;
- формування вміння оцінювати новітні досягнення біології та медицини з точки зору визначення ступеня їх небезпеки для людини і суспільства сьогодні й у майбутньому.

1.2. Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності та біобезпека» є:

- проведення аналізу та оцінки небезпечних ситуацій;
- самостійне прийняття рішень щодо розробки та використання засобів захисту від небезпек у разі виникнення екстремальних ситуацій;
- використання нормативно-правової бази для захисту людини і навколишнього середовища;
- розробка заходів і засобів захисту від впливу небезпечних і шкідливих факторів;
- прогнозування і попередження виникнення надзвичайних ситуацій, а в разі їх виникнення, запровадження рішучих заходів, спрямованих на їх ліквідацію;

- використання у своїй майбутній практичній діяльності правових, технічних, природоохоронних, профілактичних та освітньо-виховних заходів, спрямованих на забезпечення здорових і безпечних умов існування людини в сучасних умовах;
- знання правових та організаційних аспектів охорони праці фармацевтичних працівників;
- знання законів, принципів і правил регулювання професійної поведінки фармацевтичних працівників та дослідників, що сприяють безпеці використання нових медичних технологій та запобігають нанесенню шкоди людині, її потомству, усьому людству і біосфері у цілому;
- формування поваги до життя та гідності здорової і хворої людини, інтереси яких завжди повинні оцінюватися вище від інтересів науки або суспільства;
- формування вміння ідентифікувати та аналізувати конфліктні ситуації, що виникають на стику медицини, біології, філософії та юриспруденції, та визначати конкретні шляхи їхнього розв'язання;
- формування основ вміння користуватися новими етичними принципами (тобто нооетикою), для запобігання глобальної екологічної кризи, за суттю ноосферної кризи, яка може прийняти катастрофічний і необоротний характер.

1.3. **Компетентності та результати навчання**, формуванню яких сприяє дисципліна (взаємозв'язок з нормативним змістом підготовки здобувачів вищої освіти, сформульованим у термінах результатів навчання у Стандарті).

Згідно з вимогами стандарту дисципліна забезпечує набуття студентами компетентності:

- *інтегральні*: – Здатність розв'язувати типові та складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у професійній діяльності у галузі охорони здоров'я, або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується комплексністю та невизначеністю умов та вимог. Здатність особистості до організації інтегрального гуманітарного освітнього простору, формування єдиного образу культури або цілісної картини світу.

- *загальні*:

ЗК01. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК02. Знання та розуміння предметної області; розуміння професійної діяльності.

ЗК05. Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт.

ЗК07. Здатність реалізувати свої права та обов'язки як члена суспільства; усвідомлення цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідності його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини та громадянина в Україні.

ЗК08. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності та досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку фармації, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

- *спеціальні* (фахові, предметні):

ФК01. Здатність інтегрувати знання та розв'язувати складні задачі фармації/промислової фармації у широких або мультидисциплінарних контекстах.

ФК03. Здатність розв'язувати проблеми фармації у нових або незнайомих середовищах за наявності неповної або обмеженої інформації з урахуванням аспектів соціальної та етичної відповідальності.

ФК05. Здатність демонструвати і застосовувати у практичній діяльності комунікативні навички спілкування та фундаментальні принципи фармацевтичної етики й деонтології.

ФК07. Здатність проводити санітарно-просвітницьку роботу серед населення з метою профілактики та попередження поширених, небезпечних інфекційних, вірусних та паразитарних захворювань, сприяння своєчасному виявленню та підтриманню прихильності до лікування цих захворювань згідно з їхніми медико-біологічними характеристиками та мікробіологічними особливостями

ФК09. Здатність здійснювати домедичну допомогу хворим та постраждалим у екстремальних ситуаціях та при невідкладних станах

Матриця компетентностей

№	Компетентність	Знання	Уміння	Комунікація	Автономія та відповідальність
Загальні компетентності					
1.	ЗК01. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу	Знати способи аналізу, синтезу та подальшого сучасного навчання	Вміти проводити аналіз інформації, приймати обґрунтовані рішення, вміти придбати сучасні знання	Встановлювати відповідні зв'язки для досягнення цілей.	Нести відповідальність за своєчасне набуття сучасних знань
2.	ЗК02. Знання та розуміння предметної	Мати спеціалізовані концептуальні	Вміти розв'язувати складні задачі і проблеми, які	Зрозуміле і недвозначне донесення власних	Відповідати за прийняття рішень у складних умовах.

	області; розуміння професійної діяльності	знання, набуті у процесі навчання	виникають у професійній діяльності	висновків, знань та пояснень, що їх обґрунтовують, до фахівців та нефахівців	Нести відповідальність за розвиток професійних знань та умінь
	ЗК05. Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт	Знати види та способи адаптації, принципи дії в новій ситуації.	Вміти застосувати засоби саморегуляції, вміти пристосовуватися до нових ситуацій (обставин) життя та діяльності.	Встановлювати відповідні зв'язки для досягнення результату.	Нести відповідальність своєчасне використання методів саморегуляції
7.	ЗК07. Здатність реалізувати свої права та обов'язки як члена суспільства; усвідомлення цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідності його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини та громадянина в Україні	Знати свої соціальні та громадські права та обов'язки та усвідомлювати рівні можливості.	Формувати свою громадянську свідомість, вміти діяти відповідно до неї.	Здатність донести свою громадську та соціальну позицію	Відповідати за свою громадянську позицію та діяльність.
	ЗК08. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності та досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку фармації, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя	Знати та зберігати, примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області	Формулювати свої моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області	Здатність донести, зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності.	Відповідати за свої моральні, культурні, наукові цінності
Спеціальні компетентності					

14	ФК01. Здатність інтегрувати знання та розв'язувати складні задачі фармації/промислової фармації у широких або мультидисциплінарних контекстах.	Здатність інтегрувати знання та розв'язувати складні задачі фармації/промислової фармації у широких або мультидисциплінарних контекстах.	Вміти інтегрувати знання та розв'язувати складні задачі фармації/промислової фармації у широких або мультидисциплінарних контекстах	Здатність інтегрувати знання та розв'язувати складні задачі фармації/промислової фармації у широких або мультидисциплінарних контекстах	Нести відповідальність за знання та розв'язування складних задач фармації/промислової фармації у широких або мультидисциплінарних контекстах
15	ФК03.Здатність розв'язувати проблеми фармації у нових або незнайомих середовищах за наявності неповної або обмеженої інформації з урахуванням аспектів соціальної та етичної відповідальності.	Знати принципи розв'язування проблем фармації у нових або незнайомих середовищах за наявності неповної або обмеженої інформації з урахуванням аспектів соціальної та етичної відповідальності	Вміти розв'язувати проблеми фармації у нових або незнайомих середовищах за наявності неповної або обмеженої інформації з урахуванням аспектів соціальної та етичної відповідальності	Здатність розв'язувати проблеми фармації у нових або незнайомих середовищах за наявності неповної або обмеженої інформації з урахуванням аспектів соціальної та етичної відповідальності	Нести відповідальність за розв'язування проблем фармації у нових або незнайомих середовищах за наявності неповної або обмеженої інформації з урахуванням аспектів соціальної та етичної відповідальності
	ФК05.Здатність демонструвати і застосовувати у практичній діяльності комунікативні навички спілкування та фундаментальні принципи фармацевтичної етики й деонтології	Знати принципи спілкування та фундаментальні принципи фармацевтичної етики й деонтології	Вміти демонструвати і застосовувати у практичній діяльності комунікативні навички спілкування та фундаментальні принципи фармацевтичної етики й деонтології	Здатність демонструвати і застосовувати у практичній діяльності комунікативні навички спілкування та фундаментальні принципи фармацевтичної етики й деонтології	Нести відповідальність за спілкування та дотримання фундаментальних принципів фармацевтичної етики й деонтології
	ФК07.Здатність проводити санітарно-просвітницьку роботу серед населення з метою профілактики та попередження поширених, небезпечних інфекційних, вірусних та паразитарних захворювань, сприяння своєчасному виявленню та підтриманню прихильності до лікування цих захворювань згідно з їхніми медико-біологічними характеристиками та мікробіологічними особливостями.	Знати санітарно-просвітницьку роботу серед населення з метою профілактики та попередження поширених, небезпечних інфекційних, вірусних та паразитарних захворювань, сприяння своєчасному виявленню та підтриманню прихильності до лікування цих захворювань згідно з їхніми медико-біологічними характеристиками та мікробіологічними особливостями	Вміти проводити санітарно-просвітницьку роботу серед населення з метою профілактики та попередження поширених, небезпечних інфекційних, вірусних та паразитарних захворювань, сприяння своєчасному виявленню та підтриманню прихильності до лікування цих захворювань згідно з їхніми медико-біологічними характеристиками та мікробіологічними особливостями	Здатність проводити санітарно-просвітницьку роботу серед населення з метою профілактики та попередження поширених, небезпечних інфекційних, вірусних та паразитарних захворювань, сприяння своєчасному виявленню та підтриманню прихильності до лікування цих захворювань згідно з їхніми медико-біологічними характеристиками та мікробіологічними особливостями	Нести відповідальність за санітарно-просвітницьку роботу серед населення з метою профілактики та попередження поширених, небезпечних інфекційних, вірусних та паразитарних захворювань, сприяння своєчасному виявленню та підтриманню прихильності до лікування цих захворювань згідно з їхніми медико-біологічними характеристиками та мікробіологічними особливостями

	ФК09.Здатність здійснювати домедичну допомогу хворим та постраждалим у екстремальних ситуаціях та при невідкладних станах.	Знати принципи домедичної допомоги постраждалим у екстремальних ситуаціях та при невідкладних станах	Вміти надавати домедичну допомогу хворим та постраждалим у екстремальних ситуаціях та при невідкладних станах	Здатність надавати домедичну допомогу хворим та постраждалим у екстремальних ситуаціях та при невідкладних станах	Нести відповідальність за проведення домедичної допомоги постраждалим у екстремальних ситуаціях та при невідкладних станах

Результати навчання:

Інтегративні кінцеві програмні результати навчання, формуванню яких сприяє навчальна дисципліна:

1. Здатність до проведення санітарно-гігієнічних та профілактичних заходів.
2. Здатність до обробки державної, соціальної, економічної та медичної, фармацевтичної інформації
3. Здатність до оцінювання впливу навколишнього середовища на стан здоров'я населення (індивідуальне, сімейне, популяційне)
4. Здатність до оцінки впливу соціально-економічних та біологічних детермінант на стан здоров'я індивідуума, сім'ї, популяції
5. Дотримуватися здорового способу життя, користуватися прийомами саморегуляції та самоконтролю.
6. Усвідомлювати та керуватися у своїй діяльності громадянськими правами, свободами та обов'язками, підвищувати загальноосвітній культурний рівень.
7. Організувати необхідний рівень індивідуальної безпеки (власної та осіб, про яких піклується) у разі виникнення типових небезпечних ситуацій в індивідуальному полі діяльності.
8. Здатність володіння науково-обґрунтованими психологічними прийомами ефективної роботи з колегами, медичним та фармацевтичним персоналом, пацієнтами та їхніми родичами, готовність до взаємодії з іншими людьми.
9. Здатність оцінювати сучасні біомедичні і фармацевтичні технології та професійні стосунки з людьми з позиції моралі, гідності людського життя та біобезпеки.

Результати навчання для дисципліни – сукупність знань, умінь, навичок, інших форм компетентності, набутих особою у процесі навчання згідно зі стандартом вищої освіти, які можна ідентифікувати, кількісно оцінити та виміряти.

ПРН01. Володіти спеціалізованими концептуальними знаннями у сфері фармації та суміжних галузях з урахуванням сучасних наукових здобутків і вміти застосовувати їх у професійній діяльності.

ПРН03. Володіти спеціалізованими знаннями та уміннями/навичками для розв'язання професійних проблем і задач, у тому числі з метою вдосконалення знань та процедур у сфері фармації.

ПРН05. Оцінювати та забезпечувати якість та ефективність діяльності у сфері фармації у стандартних і нестандартних ситуаціях; дотримуватися принципів деонтології та етики у професійній діяльності

ПРН06. Розробляти та приймати ефективні рішення з розв'язання складних/комплексних задач фармації особисто та за результатами спільного обговорення; формулювати цілі власної діяльності та діяльності колективу з урахуванням суспільних і виробничих інтересів, загальної стратегії та наявних обмежень, визначати оптимальні шляхи досягнення цілей.

ПРН07. Аналізувати необхідну інформацію щодо розробки та виробництва лікарських засобів, використовувати фахову літературу, патенти, бази даних та інші джерела; систематизувати, аналізувати й оцінювати її, зокрема, з використанням статистичного аналізу.

ПРН08. Розробляти та реалізовувати інноваційні проекти у сфері фармації, а також дотичні міждисциплінарні проекти з урахуванням технічних, соціальних, економічних, етичних, правових та екологічних аспектів.

ПРН09. Формулювати, аргументувати, зрозуміло і конкретно доносити до фахівців і нефахівців, у тому числі до здобувачів вищої освіти інформацію, що базується на власних знаннях та професійному досвіді, основних тенденціях розвитку світової фармації та дотичних галузей.

ПРН10. Проводити санітарно-просвітницьку роботу серед населення з метою профілактики та при виникненні спалахів небезпечних інфекційних, вірусних та паразитарних захворювань.

ПРН12.Надавати домедичну допомогу хворим при невідкладних станах та постраждалим у екстремальних ситуаціях.

ПРН15.Прогнозувати та визначати вплив факторів навколишнього середовища на якість та споживчі характеристики лікарських засобів та інших товарів аптечного асортименту, організовувати їх зберігання відповідно до їх фізико-хімічних властивостей та правил Належної практики зберігання.

ПРН26.Планувати та реалізовувати професійну діяльність на основі нормативно-правових актів України та рекомендацій належних фармацевтичних практик.

ПРН27.Сприяти збереженню здоров'я, зокрема профілактиці захворювань, раціональному призначенню та використанню лікарських засобів.Згідно зі стандартами вищої освіти студенти повинні:

Згідно зі стандартами вищої освіти студенти повинні:

Знати:

- Основні принципи безпеки при забезпеченні життєдіяльності людини;
- Взаємозв'язки між станом здоров'я та впливом шкідливих і небезпечних чинників;
- Вимоги законодавчих і нормативних актів про безпеку життєдіяльності, охорону праці медичних і фармацевтичних працівників.
- Вимоги до забезпечення охорони праці медичного і фармацевтичного персоналу в сучасних умовах
- Міжнародні декларації з питань медичної етики, біоетики;
- Основи біобезпеки держави;
- Біоетичні проблеми в багатонаціональному суспільстві;
- Біоетичні та правові проблеми співіснування “традиційної” та “нетрадиційної” медицини;
- Медико-етичну роль і відповідальність фармацевтів, середнього та молодшого медичного персоналу;
- Медико-етичну роль сім'ї в прийнятті медичних рішень
- Морально-етичні принципи правдивості та інформованої згоди;
- Принципи конфіденційності (лікарська таємниця) їх медико-етичні та правові аспекти;

Вміти:

- Визначати основні принципи безпечної життєдіяльності людини.
- Передбачати наслідки порушень валеологічних основ формування здорового способу життя та їх вплив на безпеку життєдіяльності людини.
- Аналізувати й оцінювати небезпечні для життя, здоров'я і професійної діяльності ситуації та самостійно приймати рішення про вжиття термінових заходів.
- Робити висновки про наявність шкідливих факторів впливу на медичних і фармацевтичних працівників під час виконання ним професійних обов'язків.
- Передбачати негативні наслідки впливу небезпечних факторів на організм людини.
- Визначати індивідуально-психологічні відмінності особистості за їх проявами у діяльності та спілкуванні;
- Використовувати фахову нормативну лексику;
- Застосовувати моральні, етичні та фахові норми в професійній життєдіяльності;
- Аналізувати передконфліктні і конфліктні ситуації та сприяти їх розв'язанню;
- Демонструвати розуміння нормативно-правового регулювання взаємовідносин «лікар, фармацевт – хворий»;
- Демонструвати володіння принципами медичної деонтології;

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 30 годин, 1,0 кредит ЄКТС.

Видами навчальної діяльності студентів, згідно з навчальним планом є: а) практичні заняття; б) самостійна робота студентів. Тематичні плани практичних занять та самостійної роботи забезпечують вивчення усіх тем, що входять до складу змістового модулю.

Семінарські заняття є видом навчальних занять, на яких науково-педагогічні працівники, разом із студентами, проводять детальний розгляд окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формують уміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентами відповідно сформульованих завдань. Семінарські заняття передбачають навчання методам спілкування із пацієнтами, їх батьками та рідними у різних клінічних ситуаціях, вирішення психологічних проблем конкретної клінічної ситуації, навчання вмінню будувати свої відносини з колегами, середнім та молодшим медичним персоналом на засадах принципів та нормативів біомедичної етики. Тривалість одного семінарського заняття згідно навчального плану та з урахуванням нормативів тижневого аудиторного навантаження студентів складає не менше 2 академічних годин. За методикою організації вони є клінічними, спрямовані на контроль засвоєння теоретичного матеріалу й формування практичних вмінь та навичок для вирішення практичних завдань. При проведенні семінарських занять, в залежності від теми, можна застосовувати різні форми організації навчального процесу: ділову гру, виступи з доповідями і мультимедійними презентаціями, мозковий штурм, тощо.

Самостійна робота студента – є основним способом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Самостійна робота студентів забезпечується комплексом навчально-методичних засобів, передбачених для вивчення навчальної дисципліни: підручники, навчальні посібники, матеріали кафедральних лекцій тощо. Методичні розробки для самостійної роботи студентів передбачають

можливість проведення самоконтролю з боку тих, хто навчається. Для самостійної роботи, окрім того, рекомендується відповідна наукова та фахова література. Видом самостійної роботи є підготовка до семінарського заняття та виконання індивідуальної самостійної роботи.

3. Структура навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності та біобезпека» 3.1. Тематичний план навчальної дисципліни

Назва модулів і тем	Кількість годин			
	Усього	у тому числі		
		л	с	с.р
1	2	3	4	5
Змістовий модуль 1. «Безпека життєдіяльності людини у сучасних умовах».				
Тема 1. Теоретичні основи безпеки життєдіяльності. Забезпечення безпеки життєдіяльності людини	9	2	-	7
Тема 2. Людина в системі “людина – зовнішнє середовище”. Значення зовнішнього середовища в системі “людина – зовнішнє середовище”.	10		1	9
Тема 3. Правові та організаційні питання безпеки життєдіяльності та охорони праці фармацевтичних працівників. Професійні шкідливості при виконанні професійних обов’язків фармацевтичних працівників.	11			11
Тема 4. Небезпечні інфекційні захворювання у практиці медичного і фармацевтичного працівника	9			9
Тема 5. Безпека харчування як складова безпечної життєдіяльності людини.	7			7
Разом за змістовим модулем 1.	46	2	1	43
Змістовий модуль 2. «Основи біоетики та біобезпеки».				
Тема 6. Біобезпека. Біологічні ризики і загрози та готовність системи охорони здоров'я	8		1	7
Тема 7. Біозахист: Війни, тероризм і кримінальні злочини. Сучасні проблеми у сфері біоетики	11			11
Тема 8. Права людини як джерело біоетичних принципів та критеріїв поведінки.	9			9
Тема 9. Біоетичні основи професійної діяльності лікаря і фармацевта.	7			7
Тема 10. Біоетика медико-біологічних експериментів і клінічних досліджень.	9			9
Разом за змістовим модулем 2	44	-	1	43
Усього годин	90	2	2	86

Аудиторне навантаження – 4,4%; СРС – 95,6%.

4. Теми лекцій

№	Тема	Кількість годин
1	Тема 1. Теоретичні основи безпеки життєдіяльності. Забезпечення безпеки життєдіяльності людини	2
Разом:		2

5. Теми семінарських занять

№	Тема	Кількість годин
Змістовий модуль 1. «Безпека життєдіяльності»		
1.	Тема 2. Людина в системі “людина – зовнішнє середовище”. Значення зовнішнього середовища в системі “людина – зовнішнє середовище”.	1
Змістовий модуль 2. «Основи біоетики та біобезпеки»		
2.	Тема 6. Біобезпека. Біологічні ризики і загрози та готовність системи охорони здоров'я	1
Разом:		2

6. Самостійна робота

Тема		Кількість годин
Змістовий модуль 1. «Безпека життєдіяльності»		
1	Тема 1. Теоретичні основи безпеки життєдіяльності. Забезпечення безпеки життєдіяльності людини	7
2	Тема 2. Людина в системі “людина – зовнішнє середовище”. Значення зовнішнього	9

	середовища в системі “людина – зовнішнє середовище”.	
3	Тема 3. Правові та організаційні питання безпеки життєдіяльності та охорони праці фармацевтичних працівників. Професійні шкідливості при виконанні професійних обов’язків фармацевтичних працівників.	11
4	Тема 4. Небезпечні інфекційні захворювання у практиці медичного і фармацевтичного працівника	9
5	Тема 5. Безпека харчування як складова безпечної життєдіяльності людини.	7
Змістовий модуль 2. «Основи біоетики та біобезпеки»		
6	Тема 6. Біобезпека. Біологічні ризики і загрози та готовність системи охорони здоров’я	7
7	Тема 7. Біозахист: Війни, тероризм і кримінальні злочини. Сучасні проблеми у сфері біоетики	11
8	Тема 8. Права людини як джерело біоетичних принципів та критеріїв поведінки.	9
9	Тема 9. Біоетичні основи професійної діяльності лікаря і фармацевта.	7
10	Тема 10. Біоетика медико-біологічних експериментів і клінічних досліджень.	9
Всього:		86

7. Методи навчання

1. Традиційні методи навчання: словесні; наочні; практичні.
2. Методи навчально-пізнавальної діяльності: пояснювально-ілюстративний метод, репродуктивний метод, метод проблемного викладу, частково-пошуковий або евристичний метод, дослідницький метод.
3. Методи стимулювання й мотивації навчально-пізнавальної діяльності: індуктивні і дедуктивні методи навчання, методи стимулювання і мотивації навчання.
4. Методи контролю як методи навчання (контролю з боку викладача, самоконтролю, взаємоконтролю, самокорекції, взаємокорекції).

8. Методи контролю

Поточний контроль

Поточний контроль здійснюється у ході вивчення конкретної теми для визначення рівня сформованості окремої навички або вміння, якості засвоєння певної порції навчального матеріалу шляхом спостереження за навчально-пізнавальною діяльністю студентів на заняттях, усного опитування, письмового контролю знань і умінь за допомогою письмових робіт (письмові відповіді на питання, реферати, вирішення ситуативних клінічних задач), дискусій, рольових ігор з теми заняття та тестового контролю з використанням набору стандартизованих завдань.

Підсумковий контроль передбачає підсумок результатів поточного контролю.

9. Форма підсумкового контролю успішності навчання. Формою підсумкового контролю знань є залік. Підсумковий контроль засвоєння навчальної дисципліни здійснюється по її завершенні на підсумковому занятті. Підсумковий бал за поточну діяльність визначається як сума балів або середня арифметична традиційних оцінок отриманих за поточну діяльність. Виставлену за традиційною шкалою середню арифметичну оцінку конвертують у бали згідно шкали конвертації і остаточну оцінку за традиційною шкалою.

10. Схема нарахування та розподіл балів, які отримують студенти.

На останньому тематичному навчальному занятті з дисципліни після закінчення вивчення теми заняття, викладач навчальної групи оголошує суму балів, яку кожен студент групи набрав за результатами поточного контролю. Студент отримує оцінку «зараховано», якщо він не має пропусків навчальних занять і набрав кількість балів не меншу, ніж мінімальну; оцінку «не зараховано» – якщо студент має невідпрацьовані пропуски семінарських занять чи лекцій, або сумарна кількість балів за поточний контроль менша, ніж мінімальна.

Максимальна кількість балів, яку може набрати студент за поточну навчальну діяльність при вивченні дисципліни становить 200 балів.

Мінімальна кількість балів, яку повинен набрати студент за поточну навчальну діяльність для зарахування дисципліни становить 120 балів.

Розрахунок кількості балів проводиться на підставі отриманих студентом оцінок за традиційною шкалою під час вивчення дисципліни впродовж семестру, шляхом обчислення середнього арифметичного (СА), округленого до двох знаків після коми. Отримана величина конвертується у бали за багатобальною шкалою за

$$x = \frac{CA \times 200}{5}$$

формулою:

Для зручності наведено таблицю перерахунку за 200-бальною шкалою:

Перерахунок середньої оцінки за поточну діяльність у багатобальну шкалу (для дисциплін, що завершуються заліком)

Традиційна оцінка	Конвертація у бали	Традиційна оцінка	Конвертація у бали	Традиційна оцінка	Конвертація у бали	Традиційна оцінка	Конвертація у бали
5	200	4,47	179	3,97	159	3,45	138
4,97	199	4,46	178	3,94	158	3,42	137
4,95	198	4,42	177	3,92	157	3,40	136
4,92	197	4,40	176	3,89	156	3,37	135
4,90	196	4,37	175	3,87	155	3,35	134
4,87	195	4,35	174	3,84	154	3,32	133
4,85	194	4,32	173	3,82	153	3,30	132
4,82	193	4,30	172	3,79	152	3,27	131
4,80	192	4,27	171	3,77	151	3,25	130
4,77	191	4,24	170	3,74	150	3,22	129
4,75	190	4,22	169	3,72	149	3,20	128
4,72	189	4,19	168	3,70	148	3,17	127
4,70	188	4,17	167	3,67	147	3,15	126
4,67	187	4,14	166	3,65	146	3,12	125
4,65	186	4,12	165	3,62	145	3,10	124
4,62	185	4,09	164	3,57	143	3,07	123
4,60	184	4,07	163	3,55	142	3,02	121
4,57	183	4,04	162	3,52	141	3,00	120
4,52	181	4,02	161	3,50	140	Менше 3	Недостатньо
4,50	180	3,99	160	3,47	139		

11. Методичне забезпечення

Зміст підготовки фахівців зумовлюється системою розроблених в університеті та узгоджених в установленому порядку навчально-методичних документів зі спеціальності (навчально-методичний комплекс спеціальності – НМКС) та з окремих дисциплін (навчально-методичний комплекс дисципліни – НМКД).

НМКС включає: концепцію підготовки фахівців; стандарти вищої освіти; робочі навчальні програми дисциплін.

НМКД включає: типову програму навчальної дисципліни, робочу навчальну програму дисципліни; плани семінарських занять; завдання для самостійної роботи студентів; систему контролю знань (перелік питань до заліку, критерії оцінки, регламент проведення заліку з дисципліни); перелік програмних питань; список рекомендованої літератури; матеріали методичного забезпечення (методичні вказівки до семінарських занять тощо); інструкції до використання технічних засобів навчання.

Плани лекцій, практичних занять та самостійної роботи

Тема 1. Теоретичні основи безпеки життєдіяльності. Забезпечення безпеки життєдіяльності людини. “Безпека життєдіяльності”, предмет, задачі, основні завдання. Аксиома про потенційну небезпеку. Класифікація небезпек. Концепція ризику. Керування ризиком. Принципи визначення припустимого рівня негативних факторів стосовно здоров'я людини. Принципи і методи забезпечення безпеки життєдіяльності людини. Основи керування безпекою життєдіяльності. Системний аналіз безпеки життєдіяльності. Правове забезпечення безпеки життєдіяльності людини. (лекція, СРС).

Здоров'я людини як медико-біологічна та соціальна категорія. Духовний, психічний, фізичний, соціальний аспекти здоров'я людини. Здоров'я і патологія. Валеологія та санологія, визначення, сутність і предмет їх вивчення. Показники індивідуального здоров'я людини. Фактори, що забезпечують стабільність здоров'я. Фактори ризику та групи ризику. Поняття про спосіб життя, його особливості у сучасних умовах. Оздоровчі традиційні і нетрадиційні системи, методи оздоровлення. Способи загартування організму. Механізм шкідливого впливу на організм людини алкоголю, тютюнопаління і наркотиків. Загроза особистій та суспільній життєдіяльності при їх вживанні. Методи боротьби із шкідливими звичками.

Тема 2. Людина в системі «людина – зовнішнє середовище». Значення зовнішнього середовища в системі «людина – зовнішнє середовище».

Людина, як біоенергетична система. Єдність біологічних систем організму людини. Фактори, що забезпечують здоров'я людини. Функціональні системи організму людини в забезпеченні його безпеки життєдіяльності. Захисні функції організму людини. Роль рецепторів і аналізаторів організму людини в оцінці факторів системи “людина – середовище існування”. Закон Вебера-Фехнера. Психологічні фактори, що визначають особисту безпеку людини. Психофізіологічний стан організму. Залежність стану організму від зовнішніх подразників. Раціональні режими праці і відпочинку. Зовнішнє середовище і середовище життєдіяльності людини. Класифікація і характеристики середовища життєдіяльності людини. Класифікація і характеристика негативних факторів зовнішнього середовища людини. Фізичні негативні фактори. Хімічні негативні фактори. Біологічні антропогенні негативні фактори. Психофізіологічні негативні фактори. Соціальні небезпеки. Методи і засоби захисту людини. Особливості стану екологічної безпеки України. Комплексна оцінка ризику впливу антропогенних чинників на безпеку та здоров'я людини.

Тема 3. Правові та організаційні питання безпеки життєдіяльності та охорони праці медичних і фармацевтичних працівників. Професійні шкідливості при виконанні професійних обов'язків медичних і фармацевтичних працівників.

Законодавча та нормативна база України з безпеки життєдіяльності та охорони праці. Основні законодавчі акти з безпеки життєдіяльності та охорони праці. Основні положення Закону України "Про охорону праці". Нормативні акти з безпеки життєдіяльності та охорони праці. Відповідальність за порушення законодавства з безпеки життєдіяльності та охорони праці. Державне управління охороною праці та організація охорони праці на виробництві. Органи державного управління охороною праці, їх компетенція і повноваження. Служба охорони праці системи Міністерства охорони здоров'я України. Служба охорони праці підприємства. Навчання з питань охорони праці. Інструктажі з питань охорони праці. Стажування (дублювання) та допуск працівників до роботи. Державний нагляд і громадський контроль за охороною праці. Органи державного нагляду за охороною праці їх основні повноваження і права. Громадський контроль за додержанням законодавства про охорону праці. Розслідування та облік нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві. Перелік професійної шкідливості при виконанні професійних обов'язків медичних і фармацевтичних працівників. Особливості професійної захворюваності медичних і фармацевтичних працівників. Правила виробничої санітарії, протиепідемічного режиму та особистої гігієни працівників дезінфекційних установ і підрозділів. Техніка безпеки персоналу кабінетів і відділень променевої діагностики і терапії. Особливості впливу сучасних лазерних апаратів. Охорона праці у патологоанатомічних, патогістологічних, судово-медичних установах. Правила техніки безпеки у відділеннях гіпербаричної оксигенації, клініко-діагностичних лабораторіях, фізіотерапевтичних відділеннях, при роботі із стерилізаційними установками. Правила обладнання, експлуатації та виробничої санітарії при роботі в аптеках.

Тема 4. Небезпечні інфекційні захворювання у практиці фармацевтичного працівника.

Поняття про небезпечні інфекційні захворювання. ВІЛ та СНІД у практиці лікаря. Можливі шляхи потрапляння біологічного матеріалу від ВІЛ-інфікованого в організм медичного працівника. Поняття про „виробничу аварію" та екстрене звернення до Центру СНІДу/Інституту інфекційних захворювань. Антитретровірусна 28-денна програма.

Вірусний гепатит і можливість потрапляння його збудників у організм лікаря. Профілактика інфікування вірусами гепатиту та імунопрофілактика при контакті із біологічними матеріалами хворого на гепатит. Програма розвитку донорства крові та її компонентів на 2002-2011 роки.

Туберкульоз та його розповсюдженість в Україні та світі. Потенційна професіональна небезпека лікаря-фтизіатра та вжиття профілактичних заходів. Національна програма боротьби із захворюваністю на туберкульоз.

Тема 5. Безпека харчування як складова безпечної життєдіяльності людини. Вплив харчування на життєдіяльність людини. Вимоги до якості і безпеки харчових продуктів. Харчові добавки як можливі забруднювачі. Наслідки забруднення харчових продуктів пестицидами. Стимулятори росту та інші хімічні речовини, що застосовуються в сільському господарстві. Генетично модифіковані продукти та їх небезпека для здоров'я людини. Радіонукліди у харчових продуктах. Харчування в умовах радіаційного забруднення. Токсичні речовини у продуктах харчування: допустимі фонові залишки, максимально допустимий рівень залишків у харчових продуктах. Методика зменшення кількості речовин-забруднювачів у харчових продуктах.

Тема 6 . Біобезпека. Біологічні ризики і загрози та готовність системи охорони здоров'я

Конвенція про заборону біологічної та токсинної зброї. Ризики, пов'язані з безпекою /нещасні випадки (лабораторні інфекції). Непередбачуване майбутнє результатів медико-біологічних досліджень. Управління біологічними ризиками, його складові. Можливості діагностики окремих хвороб. Міжнародна політика у протидії епідеміям: Міжнародні медико-санітарні правила (ВООЗ 2005). Лабораторна біобезпека: лабораторні інфекції (статистика захворювань працівників, розповсюдження захворювань за межі лабораторій). Класифікація патогенів. Рівні біологічної безпеки. Заходи зниження біологічних ризиків. (інженерний та адміністративний контроль, практики та процедури, засоби індивідуального захисту, їх переваги та недоліки).

Тема 7. Біозахист: Війни, тероризм і кримінальні злочини. Сучасні проблеми у сфері білетики. Міжнародні режими заборони: Женевський протокол, Конвенція про заборону біологічної і токсинної зброї, Конвенція про заборону хімічної зброї, Резолюція Ради Безпеки ООН 1540. Експортний контроль. Захист від біологічної зброї. Контроль озброєнь. Контроль науково-технічних досліджень і досягнень та біозахист. Роль і відповідальність вчених у сучасному світі. Сучасні проблеми у сфері білетики. Основні принципи біоетики: принцип поваги людської гідності, принцип здійснення блага і не заподіяння зла, принцип поваги автономії особистості, принцип справедливості. Використання тварин в дослідженнях. Дослідження подвійного використання. Відповідальність, пов'язана з науками подвійного використання. Принцип запобігання шкоди та заходи для запобігання шкоди.

Тема 8. Права людини як джерело біоетичних принципів та критеріїв поведінки. Міжнародний кодекс медичної етики. Загальна декларація прав людини. Конвенція про захист прав та гідності людини у

зв'язку з використанням досягнень біології та медицини. Етичний кодекс лікаря України. Лісабонська декларація про права пацієнта. Конвенція про права інвалідів. Декларація про права розумово відсталих осіб. Визначення здоров'я ВООЗ. Здоровий спосіб життя як умова його тривалості, фізичного і духовного розвитку. Людина і хвороба. Хвороба як переживання і поведінка людської особистості.

Тема 9. Біоетичні основи професійної діяльності лікаря і фармацевта.

Стосунки між медичними, фармацевтичними співробітниками, пацієнтом та його родиною в контексті транскультурної біоетики. Біоетичний принцип справедливості в розподілі ресурсів охорони здоров'я. Біоетична і правова оцінка лікарської помилки та ятрогенії. Роль сім'ї у прийнятті рішень. Соціальна справедливість, проблеми транскультуральної етики і соціоетичні зобов'язання. Біоетичний принцип справедливості в розподілі ресурсів охорони здоров'я. Біоетичні та правові проблеми співіснування «традиційної» та «нетрадиційної» медицини

Тема 10. Біоетика медико-біологічних експериментів і клінічних досліджень.

Сучасна концепція доказової медицини. Етична оцінка біобезпеки та ризиків біомедичних і фармацевтичних технологій. Біоетичні комітети, історія створення, методи організації, моделі, права та обов'язки, перспективи діяльності. Гельсінська декларація Всесвітньої медичної асоціації «Етичні принципи медичних досліджень за участю людини в якості об'єкта дослідження». Положення про використання тварин в біомедичних дослідженнях. Етична оцінка біобезпеки та ризиків біомедичних технологій. Біоетичні комітети, історія створення, методи організації, моделі, права та обов'язки, перспективи діяльності.

Перелік питань до самостійної роботи студентів з дисципліни «Безпека життєдіяльності та біобезпека»

Змістовий модуль 1. «Безпека життєдіяльності».

1. Характерні особливості людини, як елемента біосфери.
2. Потреби людини на рівні забезпечення життєдіяльності.
3. Здоров'я людини та фактори, що його забезпечують.
4. Поняття гомеостазу. Механізми гомеостазу.
5. Адаптація. Види та стадії адаптації.
6. Захисні реакції організму. Система імунного захисту.
7. Єдність біологічних систем організму людини. Функції нервової системи.
8. Роль аналізаторів в оцінці факторів системи «людина – середовище існування».
9. Характеристики основних аналізаторів.
10. Психофізіологічні властивості аналізаторів.
11. Пороги відчуттів, чутливість аналізаторів. Психофізичний закон Вебера-Фехнера.
12. Психологічні аспекти забезпечення безпеки життєдіяльності.
13. Значення центральної нервової системи в життєдіяльності людини.
14. Особливості психіки людини.
15. Психологічні властивості людини. Темперамент, мислення, увага, емоційні якості людини.
16. Психологічні фактори, що визначають особисту безпеку людини.
17. Законодавча та нормативна база України з безпеки життєдіяльності та охорону праці.
18. Основні законодавчі акти з безпеки життєдіяльності та охорону праці.
19. Основні положення Закону України «Про охорону праці».
20. Державне управління охороною праці та організація охорони праці в закладах МОЗ України.
21. Планування роботи з охорони праці.
22. Служби охорони праці підприємств, закладів, установ в залежності від кількості працюючих.
23. Державний нагляд і громадський контроль за охороною праці на виробництві.
24. Навчання та інструктаж з питань охорони праці робітників
25. Визначення понять «гігієна праці», «охорона праці», «умова праці», «шкідливий виробничий чинник», «небезпечний виробничий чинник» тощо.
26. Класифікація праці медичних і фармацевтичних працівників.
27. Класифікація небезпечних і шкідливих виробничих чинників.
28. Психофізіологічні шкідливі та небезпечні чинники виробничого середовища медичних і фармацевтичних працівників.
29. Фізичні шкідливі та небезпечні чинники виробничого середовища медичних і фармацевтичних працівників.
30. Хімічні шкідливі та небезпечні чинники виробничого середовища медичних і фармацевтичних працівників.
31. Біологічні шкідливі та небезпечні чинники виробничого середовища медичних і фармацевтичних працівників.
32. Особливості професійної захворюваності медичних і фармацевтичних працівників.
33. Архітектурно-планувальні і організаційні профілактичні заходи.
34. Заходи щодо зниження нервово-емоційного напруження і раціоналізація трудового процесу медичних і фармацевтичних працівників.
35. Заходи щодо зниження дії фізичних чинників (вимоги до мікроклімату).
36. Заходи щодо зниження несприятливої дії шуму, вібрації, ультразвуку.

37. Вимоги до виробничого освітлення робочих місць медичних і фармацевтичних працівників.
38. Вимоги до ультрафіолетового випромінювання, електромагнітних полів радіочастот та лазерного випромінювання на робочих місцях медичних і фармацевтичних працівників.
39. Вимоги до відеотерміналів персональних ЕОМ.
40. Вимоги до іонізуючого випромінювання медичних і фармацевтичних працівників.
41. Правила з охорони праці для фармацевтичних працівників.
42. Електробезпека при роботі медичних і фармацевтичних працівників.
43. Профілактика професійних отруєнь медичних і фармацевтичних працівників.
44. Заходи щодо зниження дії біологічних чинників, протиепідемічні заходи.
45. Основні санітарні правила щодо розміщення та обладнання аптек.
46. Норми робочого часу для працівників закладів та установ охорони здоров'я.

«Основи біобезпеки»

1. Функції біоетики.
2. Роль біоетики в глобальній концепції світогляду.
3. Вплив основних світових релігій на розвиток біоетики.
4. Історичні аспекти концепції «права людини».
5. Різновиди прав людини та громадянина.
6. Концепція безпеки.
7. Потенційні загрози суті живих організмів.
8. Біобезпека, екологічна безпека, генетична безпека.
9. Біоетичні проблеми генетичних біотехнологій.
10. Біоетичні проблеми терапії стовбурними клітинами.
11. Біоетичні проблеми розроблення і використання генетично модифікованих продуктів.
12. Методи оцінювання ризику біомедичних технологій.
13. Поняття здоров'я і його рівнів.
14. Принципи «не нашкодь», «роби добро», «інформованої згоди».
15. Принципи поваги автономії пацієнта.
16. Конфлікти інтересів у професійній діяльності лікаря і фармацевта.
17. Об'єктивні і суб'єктивні складності в побудові правильних стосунків між медичними, фармацевтичними працівниками і хворими.
18. Роль сім'ї в прийнятті рішень.
19. Критерії розподілу ресурсів системи охорони здоров'я.
20. Роль етичних теорій у подоланні моральних протиріч між медичною та економічною оцінкою клінічної ситуації.
21. Визначення лікарської помилки та її біоетичне значення. Об'єктивні та суб'єктивні причини. Визначення поняття нещасний випадок.
22. Визначення поняття «ятрогенії» та її види.
23. Види відповідальності лікаря та фармацевта за професійну помилку.
24. Кримінальна відповідальність медичних і фармацевтичних працівників за професійні і службові правопорушення.
25. Види штучного абортів та їх біотична оцінка. Визначення морального статусу плода як людини.
26. Біоетичні проблеми та оцінка сурогатного материнства.
27. Сучасні генетичні технології та біотичні принципи їх використання.
28. Пренатальні і постнатальна генетична діагностика, біоетичні принципи і конфлікти.
29. Сучасні технології клонування та їх біоетична оцінка.
30. Біоетичні і та юридичні проблеми евтаназії.
31. Які нормативні акти регулюють питання транспланталогії.
32. Міжнародне біотичне регулювання питань ВІЛ-інфекції. Закон України «Про протидію поширення хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), правовий та соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ».
33. Визначення понять «паліативна допомога» та «паліативна терапія».
34. Роль хоспісів у концепції паліативної медицини.
35. Роль фахівця з реабілітації у суспільній інтеграції інваліда.
36. Етичні аспекти використання анальгетику для зменшення болю у хворих в термінальному стані.

Перелік питань для підсумкового контролю з дисципліни “Безпека життєдіяльності, та біобезпека”

1. Безпека життєдіяльності як наука і навчальна дисципліна.
2. Зв'язок дисципліни “Безпека життєдіяльності” з іншими науковими дисциплінами.
3. Основні поняття та їх визначення у безпеці життєдіяльності.
4. Класифікація небезпек та їх джерела.
5. Небезпечні(вражаючі) чинники, які призводять до матеріальних збитків, шкоди здоров'ю, смерті та ін.
6. Поняття про системний аналіз та його застосування у безпеці життєдіяльності

7. Система «Людина – життєве середовище» та її елементи. Рівні системи «Людина – життєве середовище».
8. Характеристика окремих компонентів життєвого середовища людини.
9. Оцінка небезпек. Поняття про ризик.
10. Ризиковий баланс та оцінка ризику.
11. Критерії ризику.
12. Поняття про прийнятний (допустимий) ризик.
13. Заходи щодо зменшення ризику(управління ризиком).
14. Види аналізу небезпек.
15. Характерні особливості людини, як елемента біосфери.
16. Потреби людини на рівні забезпечення життєдіяльності.
17. Здоров'я людини та фактори, що його забезпечують.
18. Поняття гомеостазу. Механізми гомеостазу. Адаптація. Види та стадії адаптації. Захисні реакції організму.
Система імунного захисту.
19. Єдність біологічних систем організму людини. Функції нервової системи.
20. Роль аналізаторів в оцінці факторів системи “людина – середовище існування”. Характеристики основних аналізаторів. Психофізіологічні властивості аналізаторів.
21. Пороги відчуттів, чутливість аналізаторів. Психофізичний закон Вебера-Фехнера.
22. Значення центральної нервової системи в життєдіяльності людини.
23. Психологічні аспекти забезпечення безпеки життєдіяльності. Особливості психіки людини. Темперамент, мислення, увага, емоційні якості людини.
24. Психологічні фактори, що визначають особисту безпеку людини.
25. Загальні поняття зовнішнього середовища і середовища життєдіяльності людини. Їх складові.
26. Основні характеристики природного, соціального та техногенного середовища.
27. Зовнішнє природне середовище. Біосфера. Основні компоненти біосфери. Ноосфера.
28. Природні небезпеки. Основні види. Правила поведінки при стихійних лихах.
29. Роль соціально-політичного середовища. Соціальні небезпеки
30. “Техносфера” у системі безпеки життєдіяльності людини.
31. Основні характеристики виробничого та побутового середовища.
32. Особливості стану екологічної безпеки України.
33. Класифікація та характеристика негативних факторів навколишнього середовища за походженням, природою та характером впливу на людину.
34. Шкідливі та небезпечні негативні фактори в системі “людина – середовище життєдіяльності”.
35. Комплексна оцінка ризику впливу негативних антропогенних чинників на безпеку та здоров'я людини.
36. Основні напрями, принципи і методи забезпечення безпеки життєдіяльності людини в системі “Людина-життєве середовище”.
37. Працездатність. Втома. Вплив на безпеку життєдіяльності людини. Раціональні режими: праці і відпочинку.
38. Здоров'я людини як медико-біологічна та соціальна категорія. Духовний, психічний, фізичний, соціальний аспекти здоров'я людини.
39. Здоров'я і патологія. Валеологія та санологія. Визначення, сутність і предмет вивчення.
40. Індивідуальне здоров'я людини. Його показники.
41. Фактори, що забезпечують стабільність здоров'я. Фактори ризику та групи ризику.
42. Спосіб життя (поняття), його особливості в сучасних умовах.
43. Вплив способу життя на безпеку життєдіяльності людини. Шкідливі звички. Механізм шкідливого впливу на організм людини алкоголю, тютюнопаління, наркотиків. Загроза особистій та суспільній безпеці життєдіяльності. Боротьба зі шкідливими звичками.
44. Система заходів щодо збереження та підвищення рівня індивідуального здоров'я, забезпечення безпеки життєдіяльності. Формування здорового способу життя.
45. Підвищення фізичної активності. Оздоровчі традиційні і нетрадиційні системи.
46. Психофізіологічний професійний відбір.
47. Характеристика небезпечних геологічних процесів і явищ, вражаючі фактори, що ними формуються, характер їхніх проявів та дій.
48. Характеристика небезпечних метеорологічних процесів і явищ, вражаючі фактори, що ними формуються, характер їхніх проявів та дій.
49. Небезпечні гідрологічні процеси і явища, вражаючі фактори, що ними формуються, характер їхніх проявів та наслідки.
50. Пожежі у природних екосистемах вражаючі фактори природних пожеж, характер їх проявів та наслідки.
51. Біологічні небезпеки. Вражаючі фактори біологічної дії. Характеристика небезпечних патогенних мікроорганізмів. Пандемії, епідемії, масові отруєння людей.
52. Техногенні небезпеки та їх вражаючі фактори.
53. Промислові аварії, катастрофи та їхні наслідки. Рівні виробничих аварій в залежності від їхнього масштабу.
54. Небезпечні події на транспорті та аварії на транспортних комунікаціях. Вимоги до транспортування небезпечних речовин.
55. Небезпечні для людини фактори пожежі. Вибух. Фактори техногенних вибухів, що призводять до ураження людей, руйнування будівель, споруд, технічного устаткування і забруднення навколишнього середовища.

56. Законодавча база з пожежної безпеки. Основи забезпечення пожежної безпеки. Відповідальність за порушення вимог пожежної безпеки.
57. Класифікація радіаційних аварій. Механізм дії іонізуючих випромінювань на організм людини. Нормування іонізуючого випромінювання. Рівні втручання у разі радіаційної аварії.
58. Чорнобильська катастрофа: соціальні та медичні наслідки. Зони радіоактивно забруднених територій внаслідок аварії на ЧАЕС.
59. Класифікація небезпечних хімічних речовин за ступенем токсичності.
60. Особливості забруднення місцевості, води, продовольства у разі виникнення аварій з викидом небезпечних хімічних речовин.
61. Типологія аварій на хімічно-небезпечних об'єктах. Захист населення від шкідливих та небезпечних чинників техногенних небезпек.
62. Глобальні проблеми людства: глобальна біосферна криза, екологічна криза, ресурсна криза, мирне співіснування, припинення гонки озброєння та відвернення ядерної війни, охорона навколишнього природного середовища, паливно-енергетична, сировинна, продовольча, демографічна, інформаційна, ліквідація небезпечних хвороб.
63. Соціально-політичні конфлікти з використанням звичайної зброї та засобів масового ураження.
64. Види тероризму, його первинні, вторинні та каскадні вражаючі фактори
65. Збройні напади, захоплення й утримання об'єктів державного значення; встановлення вибухового пристрою у багатолюдному місці, установі (організації, підприємстві), викрадення зброї та небезпечних речовин.
66. Сучасні інформаційні технології та безпека життєдіяльності людини. Особливості впливу інформаційного чинника на здоров'я людини та безпеку суспільства.
67. Соціальні фактори, що впливають на життя та здоров'я людини. Корупція і криміналізація суспільства. Маніпуляція свідомістю. Розрив у рівні забезпечення життя між різними прошарками населення.
68. Шкідливі звички, соціальні хвороби та їхня профілактика.
69. Зростання злочинності як фактор безпеки. Види злочинних посягань на людину.
70. Поняття та різновиди натовпу. Поводження людини в натовпі. Фактори, що підвищують індивідуальну імовірність наразитись на небезпеку.
71. Психологічна надійність людини та її роль у забезпеченні безпеки. Захисні властивості людського організму.
72. Види поведінки людини та її психічна діяльність: психічні процеси, стани, властивості.
73. Харчові продукти, їх склад. Вплив харчування на життєдіяльність людини.
74. Визначення безпеки харчових продуктів. Вимоги до якості та безпеки харчових продуктів
75. Харчові добавки, їх роль для підвищення смакових якостей харчових продуктів.
76. Вплив мінеральних добрив, пестицидів, стимуляторів росту рослин на якість харчових продуктів.
77. Показники шкідливості харчових продуктів.
78. Причини псування харчових продуктів.
79. Генетично модифіковані харчові продукти та їх вплив на здоров'я людини.
80. Забруднення харчових продуктів радіонуклідами. Вплив забруднених радіонуклідами харчових продуктів на здоров'я людини.
81. Токсичні речовини у продуктах харчування.
82. Харчові отруєння від вживання небезпечних продуктів (мікробної та немікробної природи).
83. Держстандарт на якість продуктів харчової промисловості, сертифікати якості харчових ринкових продуктів.
84. Санітарно-епідеміологічна експертиза харчових продуктів.
85. Заходи щодо зменшення забруднення харчових продуктів шкідливими хімічними речовинами.
86. Установа в системі МОЗ України, яка займається розслідуванням та профілактикою харчових отруєнь.
87. Законодавча та нормативна база України з безпеки життєдіяльності та охорону праці.
88. Основні законодавчі акти з безпеки життєдіяльності та охорону праці.
89. Основні положення Закону України "Про охорону праці".
90. Державне управління охороною праці та організація охорони праці в закладах МОЗ України.
91. Планування роботи з охорони праці.
92. Служби охорони праці підприємств, закладів, установ в залежності від кількості працюючих.
93. Державний нагляд і громадський контроль за охороною праці на виробництві.
94. Навчання та інструктажі з питань охорони праці робітників
95. Визначення понять "гігієна праці", "охорона праці", "умова праці", "шкідливий виробничий чинник", "небезпечний виробничий чинник" тощо.
96. Класифікація праці медичних і фармацевтичних працівників.
97. Класифікація небезпечних і шкідливих виробничих чинників.
98. Психофізіологічні шкідливі та небезпечні чинники виробничого середовища медичних і фармацевтичних працівників.
99. Фізичні шкідливі та небезпечні чинники виробничого середовища медичних і фармацевтичних працівників.
100. Хімічні шкідливі та небезпечні чинники виробничого середовища медичних і фармацевтичних працівників.

101. Біологічні шкідливі та небезпечні чинники виробничого середовища медичних і фармацевтичних працівників.
102. Особливості професійної захворюваності медичних і фармацевтичних працівників.
103. Архітектурно-планувальні і організаційні профілактичні заходи.
104. Заходи щодо зниження нервово-емоційного напруження і раціоналізація трудового процесу медичних і фармацевтичних працівників.
105. Заходи щодо зниження дії фізичних чинників.
106. Вимоги до відеотерміналів персональних ЕОМ.
107. Вимоги до іонізуючого випромінювання медичних і фармацевтичних працівників.
108. Правила з охорони праці для фармацевтів, поліклінік і кабінетів.
109. Електробезпека при роботі медичних і фармацевтичних працівників.
110. Профілактика професійних отруєнь медичних і фармацевтичних працівників.
111. Заходи щодо зниження дії біологічних чинників, протиепідемічні заходи.
112. Основні санітарні правила щодо розміщення та обладнання аптек.
113. Норми робочого часу для працівників закладів та установ охорони здоров'я.

„ОСНОВИ БІОБЕЗПЕКИ”

1. Біоетика: предмет, мета і задачі в системі охорони здоров'я.
2. Історія професійної медичної етики, нооетики.
3. Біоетика і становлення національної системи охорони здоров'я в Україні.
4. Права людини як джерело біоетичних принципів та критеріїв поведінки.
5. Вартість життя та здоров'я людини.
6. Міжнародні документи з питань біоетики та прав людини.
7. Біоетика медико-біологічних експериментів. Сучасна концепція доказової медицини.
8. Біоетичні комітети, історія створення, методи організації, моделі, права та обов'язки, перспективи діяльності.
9. Соціальна справедливість, проблеми транскультуральної етики і соціоетичні зобов'язання. Соціальна справедливість і соціоетичні зобов'язання.
10. Біоетичні та правові проблеми співіснування «традиційної» та «нетрадиційної» медицини.
11. Виховання поваги до здорового образу життя. Здоров'я, філософське, біологічне та етичне визначення. Визначення здоров'я ВООЗ. Здоровий спосіб життя як умова його тривалості, фізичного і духовного розвитку.
12. Людина і хвороба. Хвороба як переживання і поведінка людської особистості.
13. Взаємини між медичними, фармацевтичними співробітниками, пацієнтом та його родиною.
14. Концепція біобезпеки і ризику біомедичних технологій.
15. Біоетичні аспекти та біобезпека впливу навколишнього середовища на людину. Біоетичні аспекти агротехнологій.
16. Основи біоетичної оцінки морального статусу плода та початку життя, конфліктів між матір'ю та плодом.
17. Основи біоетичної оцінки та контролю генетичних технологій.
18. Основи біоетичних проблем болю, страждання, реабілітації та евтаназії.
19. Основи біоетичних аспектів трансплантології та трансфузіології крові.
20. Основи біоетичних проблем ВІЛ-інфекції та інших соціально небезпечних інфекцій.
21. Основи біоетичних проблем біопсихосоціальної медицини, психології та психіатрії.

14. Рекомендована література

Основна (базова)

«Безпека життєдіяльності»

1. Безпека життєдіяльності, основи охорони праці: навч. посіб. / О.П. Яворовський, В.М. Шевцова, В.І. Зенкіна та ін.; за заг. ред. О.П. Яворовського. – К.: ВСВ “Медицина”, 2015. – 288 с.
2. Гігієна та охорона праці медичних працівників. Навчальний посібник / За ред. В.Ф. Москаленка, О.П. Яворовського. – К.: “Медицина”, 2009. – С.6-56.
3. Безпека життєдіяльності, основи охорони праці: Навчально-методичний посібник/ упор.: О.П.Яворовський, В.М.Шевцова, Г.А.Шкурко та ін.- Черкаси: видавець Чабаненко Ю.А., 2012. – 232 с.
4. Безпека життєдіяльності: для студентів вищих закладів освіти України I-IV рівнів акредитації / Є.П. Желібо, Н.М. Заверуха, В.В. Зацарний; За ред. Є.П. Желібо і В.М.Пічі. – К.: “Каравела”; Львів: “Новий Світ-2000”, 2001. – 320 с

Основна (базова)

Змістовий модуль 2. «Основи біобезпеки»

1. Запорожан В. Н. Біоетика та біобезпека, національний підручник / В. Н.Запорожан, Н.Л.Аряєв. – Київ Здоров'я. –2013. – 454с
2. Запорожан В. М. Біоетика: Підручник / В. М.Запорожан, М Л. Аряєв. – К.: Здоров'я, 2005. – 288 с.

3. Запорожан В. Н. Биоэтика: Учебник / В. Н. Запорожан, Н. Л. Аряев – Одеса: Одесский медуниверситет, 2005. – 295 с.

Допоміжна

«Безпека життєдіяльності»

1. Безпека життєдіяльності: підручник. / [О. І. Запорожець, Б. Д. Халмурадов, В. І. Применко та ін.] – К.: "Центр учбової літератури", 2013. – 448 с.
2. Конституція України. Основний закон від 28.06.1996.
3. Закон України "Про охорону праці" від 14.10.92.
4. Закон України "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення" № 4004-ХІІ від 24.02.94.
5. Закон України "Про колективні договори та угоди" № 1874 від 24.12.95.
6. Закон України "Про страхові тарифи на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності" № 1423 від 13.09.2000.
7. Закон України "Про адміністративні порушення" № 8074-10 від 07.12.84.
8. Основи законодавства України про охорону здоров'я № 2802-ХІІ від 19.11.92.
9. Кодекс законів України про працю № 322-VIII від 10.12.71.
10. Закон України "Про захист людини від впливу іонізуючих випромінювань" № 15/98-ВР від 14.01.1998.
11. Кодекс цивільного захисту України № 5403-VI від 02.10.2012.
12. Указ Президента України № 643/2001 "Національна програма боротьби із захворюваністю на туберкульоз".
13. Постанова Кабінету Міністрів України "Деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві" № 1232 від 30.12.11 р.
14. ДСТУ 2272:2006 "Пожежна безпека. Терміни та визначення основних понять". – К.: Держспоживстандарт, 2007. – 28 с.
15. Наказ Держнаглядохоронпраці України "Типове положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці" № 15 від 26.01.05.
16. Наказ Держнаглядохоронпраці України "Перелік робіт з підвищеною небезпекою" № 15 від 26.01.05.
17. Наказ Держнаглядохоронпраці України "Типове положення про службу охорони праці" № 255 від 15.11.04.
18. Наказ МОН України "Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і закладах освіти" № 563 від 01.08.01.
19. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України "Про затвердження форми трудового договору між працівниками і фізичною особою та порядку реєстрації трудового договору між працівниками і фізичною особою" № 260 від 08.06.01.
20. Наказ МОЗ України "Положення про службу охорони праці системи Міністерства охорони здоров'я України" № 268 від 30.09.1994.
21. Наказ МОЗ України "Про введення оперативного контролю за станом охорони праці в установах, закладах та на підприємствах системи МОЗ України" № 444 від 01.11.2001.
22. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку класифікації надзвичайних ситуацій за їх рівнями" № 368 від 24.03.04 р.
23. Норми радіаційної безпеки України (НРБУ-97). – Київ: Відділ поліграфії Українського центру держсанепіднагляду МОЗ України, 1998. – 125 с.
24. Домарецький, В. А. Екологія харчових продуктів [Текст]: виробничо-практичне видання / В. А. Домарецький, Т. П. Златев. - К.: Урожай, 1993. - 190 с.
25. Смоляр В. І. Харчування в умовах радіонуклідного забруднення. – К.: Здоров'я: Укр. червоний хрест, 1991. – 32 с.
26. Хоружая Т. А. Оценка экологической опасности. / Т. А. Хоружая — М.: "Книга сервис", 2002. – 208 с.
27. Безпека життєдіяльності: Підручник / В. Г. Цапко, Д. І. Мазоренко, Ю. С. Скобло, Л. М. Тіщенко; за ред. В. Г. Цапка. – К.: Знання, 2008. – 397 с.
28. Безпека життєдіяльності: Навчальний посібник / В. В. Березуцький, Л. А. Васьковець, Н. П. Вершиніна та ін.; За ред. В. В. Березуцького. – Х.: Факт, 2005. – 384 с.
29. Апанасенко Г. Л. Валеология как наука (Лекция для врачей- курсантов). – К., 2001. – 23 с.

Допоміжна

«Основи біобезпеки»

1. Антологія біоетики / [За ред. Ю. І. Кундієва]. – Львів: БАК, 2003. – 592 с.
2. Аряев М. Л. Психологічні та біотичні проблеми у перинатальній медицині У кн. Неонатологія. Підручник / М. Л. Аряев : Київ АДЕФ – Україна, 2003. – С. 115 – 131.
3. Берн І. Права людини в сфері охорони здоров'я : практ. посіб. / [За наук. ред. І. Сенюти]. – Львів: Вид-во ЛОБФ «Медицина і право», 2011. – 507 с.
4. Биоэтика: принципы, правила, проблемы / [Под ред. Б. Г. Юдина]. – М.: Медицина, 1998. – 225 с.
5. Боднар Г. В. Паліативна медична допомога / Г. В. Боднар, І. С. Вітенко, О. Ю. Попович : Донецьк, 2003. – 110 с.
6. Вітенко І. С. Сімейна медицина. Психологічні аспекти діагностики, профілактики і лікування хворих / І. С. Вітенко, О. О. Чабан, О. О. Бусло : Тернопіль. – „Укрмедкнига”, 2002. – 187с.

7. Вітенко І.С., Психологічні основи лікувально-профілактичної допомоги та підготовки лікаря загальної практики – сімейного лікаря / І. С. Вітенко : Харків. – Золоті сторінки. – 2002. – 288с.
8. Волосовець О. П. Завдання з біоетики та медичної деонтології для педіатрів / О.П. Волосовець, Н.В. Нагорна та інші // Донецьк. – 2004. – 52 с.
9. Джигирей В.С. Безпека життєдіяльності. Навч. посібник / В.С. Джигирей, В.І.Жидецький. – Львів.: афіша. – 2000. – 255 с.
10. Джиллетт Г. Медицинская этика / Г. Джиллетт, Г.Джонс, А. Кемпбелл. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2007. – 400 с.
11. Дотримання етичних та законодавчих норм та вимог при виконанні наукових морфологічних досліджень : метод. рекомендації / В.Л.Кулініченко, В.Д. Мішалов, Ю.Б.Чайковський, С.В.Пустовіт та інші. – К.: НМАПО ім. П.Л.Шупика, 2007. – 29с.
12. Гешелин С.А. Этика в хирургии / С. А. Гешелин // Здоров'я України. – 2005. – №3. – С. 6.
13. Етичні комітети. Становлення, структура, функції [За ред. В.Л.Кулініченка, С.В.Вековшиніної]. – К.: Видавець Карпенко В.М. – 2002. – 243 с.
14. Желібо Є.П. Безпека життєдіяльності: навч. посібник / Є.П. Желібо, Н.М.Заверуха, В.В.Зацарний. – К.: Каравела. – 2002. – 327 с.
15. Завалюк А.Х. Етично-правові аспекти лікарської діяльності в Україні / А.Х. Завалюк, Г.Х.Кривда, І.О.Юхимець. – Одеса, 2008. – 191 с.
16. Законодавство України про охорону здоров'я. – К.: Юріком Інтер, 2000. – 374 с.
17. Запорожан В. М. Від біоетики до ноетики /В.М.Запорожан // Вісник НАН України. – 2004. – №12. – С. 22 – 30.
18. Запорожан В.Н. ВИЧ-інфекція і СПИД / В.Н. Запорожан, Н.Л.Аряев. – К.: Здоров'я, 2003. – 802 с.
19. Згречча Е. Біоетика : підручник / Е. Згречча, А. Дж.Спаньйола, М.Л.П'єтро; пер. з італ. В.Й. Шовкун. – Львів.: Медицина і право, 2007. – 672 с.
20. Йонас Г. Принцип ответственности. Опыт этики для технологической цивилизации / Г. Йонас. – М: Айрис-прес, 2004. – 480 с.
21. Короткий Т.Р. Социально-правовые аспекты клонирования человека /Т.Р. Короткий Т.Р.. – Одесса.: ЛАТСТАР, 2001. – 253 с.
22. Кундієв Ю.І. Біоетика – новий ступінь інтеграції природничих і гуманітарних наук //Вісник НАН України. – 2002, №11. – С. 11 – 17.
23. Кундієв Ю.Кундієв Ю., Кисельов М. Біоетика: витоки, стан, перспективи / Ю. Кундієв, М. Кисельов //Вісн. НАН України. – 1999. – №8. – с. 6-8
24. Кэмпбел А. Медицинская этика / А. Кэмпбел, Г.Джиллет, Г.Джонс [Под ред. Ю.М.Лопухина, Б.Г.Юдина]. – М.: ГЭОТАР, 2006. – 128 с.
25. Міхеєнко О.І. Валеологія: Основи індивідуального здоров'я людини /О.І. Міхеєнко. – К.: Університетська книга, 2009. – 400с.
26. Мишаткина Т.В. Биомедицинская этика: учеб. пособ./ Т.В. Мишаткина, С.Д.Денисов, Я.С. Яскевич. – Минск: Тетра Системс, 2003. – 320 с.
27. Москаленко В.Ф. Біоетика: філософсько-методологічні та соціально-методичні проблеми / В.Ф. Москаленко, М.В.Попов. – Вінниця: Нова книга, 2005. – 218 с.
28. Омельченко Л.І. Етичні аспекти проведення наукових досліджень та клінічних випробувань лікарських засобів серед дітей /Л.І.Омельченко, Н. В. Харченко, А. Г. Ципкун // Перинатологія та педіатрія. – 2005. – №1/2 (23). – С. 113 – 118.
29. Основи загальної і медичної психології /За ред. І. С. Вітенка, О. С. Чабана.: Тернопіль. – Укрмедкнига, 2003. – 344 с.
30. Рішення Ради національної безпеки і оборони України № 220/2009 від 06.04.2009 „Про біологічну безпеку України”.
31. Скобло Ю.С. Безпека життєдіяльності. Навч. Посібник / Ю.С. Скобло, Т.Б.Соколовська, Д.І.Мазоренко, Л.М.Тищенко, М.М.Троянов. – К.: Кондор, 2003. – 421 с.
32. Тейлор Ч. Етика автентичності / Ч. Тейлор. – К.: Дух і Літера, 2002. – 128 с.
33. Тейлор Ч. Джерела себе / Ч. Тейлор. – К.: Дух і Літера, 2005. – 696 с.